

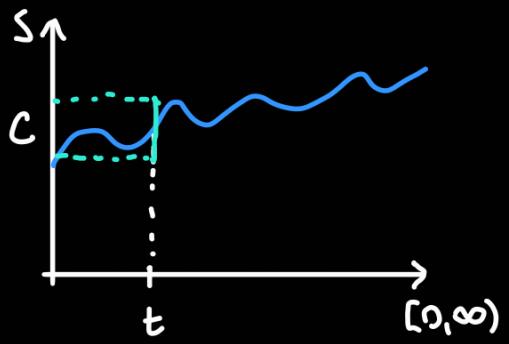
4. MARKOVSKIE VERIGE V ZVEZNEM ČASU

5. januar 2026

Naivna definicija: Slučajni proces v času $[0, \infty)$ z vrednostmi v merljivem prostoru (S, \mathcal{F}) je:

(1) družina $(X_t)_{t \in [0, \infty)}$ slučajnih elementov na istem verjetnostnem prostoru (Ω, \mathcal{F}, P) in vrednostmi v (S, \mathcal{F}) , t.j. $X_t: \Omega \rightarrow S$ ali, ekvivalentno

(2) slučajni element \underline{X} na (Ω, \mathcal{F}, P) z vrednostmi v $(S^{[0, \infty)}, \mathcal{F}^{\otimes [0, \infty)})$, kjer je $S^{[0, \infty)}$ množica vseh preslikav $[0, \infty) \rightarrow S$, $\mathcal{F}^{\otimes [0, \infty)}$ pa je σ -algebra na $S^{[0, \infty)}$, generirana z množicami oblike $\{\xi: [0, \infty) \rightarrow S; \xi(t) \in C\}$, kjer je $t \in [0, \infty)$ in $C \in \mathcal{F}$.

Ekvivalentno, $\mathcal{F}^{\otimes [0, \infty)}$ je tudi σ -algebra, generirana z množicami oblike $\{\xi: [0, \infty) \rightarrow S; \xi(t_0) \in C_0, \dots, \xi(t_n) \in C_n\}$, kjer so $t_0, \dots, t_n \in [0, \infty)$ in $C_0, \dots, C_n \in \mathcal{F}$.

Ekvivalenca med (1) in (2) gre prek identifikacije $X(w)(t) = X_t(w)$.

Prek karakterizacije (2) lahko definiramo porazdelitev procesa: to je verjetnostna mera na $(S^{[0, \infty)}, \mathcal{F}^{\otimes [0, \infty)})$.

Opozka 4.1: Porazdelitev takega slučajnega procesa je enolično določena že z verjetnostmi $P(X_{t_0} \in C_0, \dots, X_{t_n} \in C_n); t_0, \dots, t_n \in [0, \infty), C_0, \dots, C_n \in \mathcal{F}$.

Opozka 4.2: Če je S števna in $\mathcal{F} = 2^S$, je $\mathcal{F}^{\otimes [0, \infty)}$ že σ -algebra generirana z množicami oblike $\{\xi: [0, \infty) \rightarrow S; \xi(t) = x\}$,

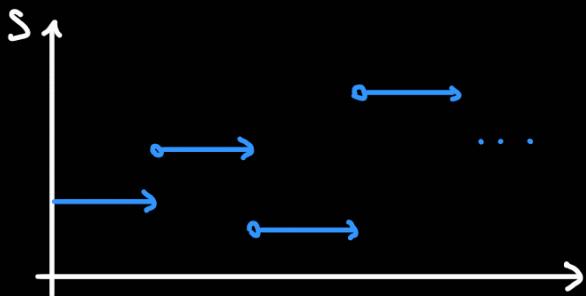
porazdelitev takega slvčajnega procesa pa je enolično določena že z verjetnostmi $P(X_{t_0}=x_0, \dots, X_{t_n}=x_n); t_0, \dots, t_n \in [0, \infty)$, $x_0, \dots, x_n \in S$.

Težava: Čas vstopa v množico A : $T_A := \inf \{t \in [0, \infty) ; X_t \in A\}$. tipično ni merljiv, saj množica

$$\begin{aligned} \{w \in \Omega \mid T_A(w) \geq \tau\} &= \{w \in \Omega \mid \forall t < \tau. X_t \notin A\} \\ &= \bigcap_{t \in [0, \tau)} \{X_t \notin A\} \end{aligned}$$

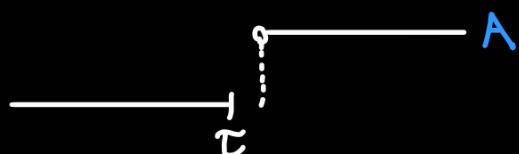
nešteven presek.

Administrativna omejitev: zahtevamo, da za vsak $w \in \Omega$ velja, da je preslikava $\chi(w)$ odsekoma konstantna in z desne zvezna v diskretni topologiji na S .

Opozka 4.3: Vstopni časi so tako merljivi, saj je $\{T_A \geq \tau\} = \bigcap_{t \in [\tau, \infty) \cap \mathbb{Q}} \{X_t \notin A\}$.

Opozka 4.4: Ne glede na zveznost velja: $T_A \geq \tau \Leftrightarrow \forall t < \tau. X_t \notin A$. Pri zveznosti z desne velja še: $T_A > \tau \Leftrightarrow \forall t \leq \tau. X_t \notin A$.

Pri zveznosti z leve pa velja: $T_A \geq \tau \Leftrightarrow \forall t < \tau. X_t \notin A$
 $\Leftrightarrow \forall t \leq \tau. X_t \notin A$

Opozka 4.5: Porazdelitev slvčajnega procesa na števni množici S , čigar trajektorije so zvezne z desne, je natanko določena že z verjetnostmi $P(X_{t_0}=x_0, \dots, X_{t_n}=x_n)$; $n \in \mathbb{N}$, $x_0, \dots, x_n \in S$, $t_0, \dots, t_n \in R$, kjer je $R \subseteq [0, \infty)$ vnaprej izbrana povsod gostota množica.

Za poljuben $\tau \in [0, \infty)$ je namreč tedaj

$$X_{\tau} = \bigcup_{n=1}^{\infty} \bigcap_{t \in [\tau, \tau + \frac{1}{n}) \cap R} \{X_t = x\}$$

Diskretni čas: $p_{x,y} = P(X_{n+1}=y | X_n=x)$.

Zvezni čas: $p_{x,y}(t) = P(X_{s+t}=y | X_s=x)$

Zahtevamo še več:

$$P(X_{t_{n+1}}=y | X_{t_0}=x_0, \dots, X_{t_n}=x_n) = p_{x_n,y}(t_{n+1}-t_n)$$

brž, ko je $t_{n+1} \geq t_n \geq \dots \geq t_0$ in $P(X_{t_0}=x_0, \dots, X_{t_n}=x_n) > 0$.

Opozka 4.6: Če velja zgornje in je $P(X_0=x) > 0$, je tudi:

- $P(X_t=y | X_0=x) = p_{x,y}(t)$

- $p_{x,z}(t+s) = P(X_{t+s}=z | X_0=x) = P^{X_0=x}(X_{t+s}=z)$
 $= \sum_{y \in S} P^{X_0=x}(X_t=y) P^{X_0=x}(X_{t+s}=z | X_t=y) \quad P^{X_0=x}(X_t=y) > 0$

$$= \sum_{y \in S} P(X_t=y | X_0=x) P(X_{t+s}=z | X_0=x, X_t=y)$$

$P(X_t=y | X_0=x) > 0$

$$= \sum_{\substack{y \in S \\ p_{x,y}(t) > 0}} p_{x,y}(t) p_{y,z}(s)$$

Če torej prehodne verjetnosti sestavimo v matrike
 $P(t) = [p_{x,y}(t)]_{x,y \in S}$, velja $P(t+s) = P(t)P(s)$, brž ko je
 $P(X_0=x) > 0$ za vse $x \in S$.

Opozka 4.7: Če ima proces z desne zvezne trajektorije, so verjetnosti $P(X_{t_0}=x_0, \dots, X_{t_n}=x_n)$ v vsaki od spremenljivk t_1, \dots, t_n z desne zvezne: za vsak $w \in \Omega$ je namreč indikator $\mathbb{1}_{\{X_{t_i}(w)=x_i, \dots, X_{t_n}(w)=x_n\}}$ z desne zvezzen v vsaki od spremenljivk t_0, t_1, \dots, t_n ; nato uporabimo izrek o dominirani konvergenci. Posledično, brž ko je $P(X_0=x) > 0$, je $p_{x,y}(t) = P(X_t=y | X_0=x)$ z desne zvezna v t za vsak y.

Definicija: Polgrupa matrik prehodnih verjetnosti na števni množici S za čas $[0, \infty)$ je družina matrik $P(t) = [p_{x,y}(t)]_{x,y \in S}$, $t \in [0, \infty)$, za katere velja:

- $\forall x, y \in S. \forall t \in [0, \infty). p_{x,y}(t) \geq 0$;
- $\forall x \in S. \forall t \in [0, \infty). \sum_{y \in S} p_{x,y}(t) = 1$;
- $P(0) = I_S$, tj. $p_{x,y}(0) = \mathbb{1}_{\{x=y\}}$;
- $\forall t, s \in [0, \infty). P(t+s) = P(t) + P(s)$;
- za poljuhna $x, y \in S$, je $t \mapsto p_{x,y}(t)$ z desne zvezna.

Definicija: Časovno homogeno markovsko verigo v času $[0, \infty)$ in na diskretni množici stanj s fiksno začetno porazdelitvijo sestavlja:

- števna množica S ... prostor stanj;
- verjetnostni prostor (Ω, \mathcal{F}, P) ;
- slučajne spremenljivke X_t , $t \in [0, \infty)$ na (Ω, \mathcal{F}, P) in z vrednostmi v $(S, 2^S)$;
- polgrupa $P(t) = [p_{x,y}(t)]_{x,y \in S}$, $t \in [0, \infty)$, matrik prehodnih verjetnosti na S za čas $[0, \infty)$.

pri čemer zahtevamo:

- $P(X_{t_{n+1}}=y \mid X_{t_0}=x_0, \dots, X_{t_n}=x_n) = p_{x_n, y}(t_{n+1} - t_n)$ za poljubne $x_0, \dots, x_n \in S$ in poljubne $0 \leq t_0 \leq \dots \leq t_n \leq t_{n+1}$, za katere je $P(X_{t_0}=x_0, \dots, X_{t_n}=x_n) > 0$;
- za vsak $w \in \Omega$ je preslikava $t \mapsto (X_t(w) : [0, \infty) \rightarrow S)$ odsekoma konstantna in z desne zvezna.
 ↳ na končnem intervalu lahko imamo končno teh neveznosti

Opozka 4.8: Slučajni proces $(X_t)_{t \in [0, \infty)}$ na števni množici S , čigar trajektorije so odsekoma konstantne in z desne zvezne, je markovska veriga za polgrupu $(P(t))_{t \in [0, \infty)}$ natanko tedaj, ko za vse $x_0, x_1, \dots, x_n \in S$ in $t_0, t_1, \dots, t_n \in \mathbb{R}$ velja:

$$P(X_{t_0}=x_0, \dots, X_{t_n}=x_n) = P(X_{t_0}=x_0) p_{x_0, x_1}(t_1 - t_0) p_{x_1, x_2}(t_2 - t_1) \cdots p_{x_{n-1}, x_n}(t_n - t_{n-1}),$$

pri čemer je $R \subseteq [0, \infty)$ vnaprej izbrana povsed gostu množica.

Definicija: Časovno homogeno markovsko verigo v času $[0, \infty)$ in na diskretni množici stanj s prostim začetnim stanjem sestavlja:

- števna množica S ;
- verjetnostni prostor (Ω, \mathcal{F})
- verjetnostne mere $P_x, x \in S$, na (Ω, \mathcal{F})
- $\mathcal{F}/2^S$ -merljive preslikave $X_t : \Omega \rightarrow S$, $t \in [0, \infty)$
- (z desne zvezna) poligrupa $P(t) = [p_{x,y}(t)]_{x,y \in S}$, $t \in [0, \infty)$, pri čemer zahtevamo, da slučajni proces $X_t, t \in [0, \infty)$, pri vsaki od verjetnostnih mer P_x tvori markovsko verigo na S s prehodnimi verjetnostmi $p_{x,y}(t)$, njena začetna porazdelitev pa je določena s $P_x(X_0=x) = 1$.

Opozka 4.9: Velja $p_{x,y}(t) = P_x(X_t=y)$.

Definicija: Naravna filtracija, ki pripada procesu $X_t, t \in [0, \infty)$, je $\mathcal{F}_\tau = \sigma(\{X_t | t \leq \tau\})$.

Trditev 4.10: Naj bo $X_t; t \in [0, \infty)$, markovska veriga za polgrupo prehodnih verjetnosti $P(t)$, $t \in [0, \infty)$, in $\tau \in [0, \infty)$. Naj bo $B \in \mathcal{F}_\tau$ in $P(B) > 0$. Pogojna na B je tedaj proces $X_{\tau+t}; t \in [0, \infty)$, spet markovska veriga za isto polgrupo. (Vse v kontekstu verig s fiksno začetno porazdelitvijo.)

Dokaz: Preveriti je treba:

$$P(X_{\tau+t_0} = x_0, \dots, X_{\tau+t_n} = x_n | B) = P(X_{\tau+t_0} = x_0 | B) p_{x_0, x_1}(t_1 - t_0) \cdots p_{x_{n-1}, x_n}(t_n - t_{n-1})$$

Pomnožimo s $P(B)$: (*)

$$P(\{X_{\tau+t_0} = x_0, \dots, X_{\tau+t_n} = x_n\} \cap B) = P(\{X_{\tau+t_0} = x_0\} \cap B) p_{x_0, x_1}(t_1 - t_0) \cdots p_{x_{n-1}, x_n}(t_n - t_{n-1}).$$

Najprej preverimo za poseben primer $B = \{X_{s_0} = z_0, X_{s_1} = z_1, \dots, X_{s_m} = z_m\}$: $0 \leq s_0 \leq \dots \leq s_m \leq \tau$.

$$\begin{aligned} P(X_{s_0} = z_0, \dots, X_{s_m} = z_m, X_{\tau+t_0} = x_0, \dots, X_{\tau+t_n} = x_n) &= \\ &= P(X_{s_0} = z_0, \dots, X_{s_m} = z_m) \cdot p_{x_0, x_1}(t_1 - t_0) \cdots p_{x_{m-1}, x_n}(t_n - t_{m-1}) \end{aligned}$$

$$P(X_{s_0} = z_0) p_{z_0, z_1}(s_1 - s_0) \cdots p_{z_{m-1}, z_m}(s_m - s_{m-1}) p_{z_m, x_0}(\tau + t_0 - s_m) \cdot p_{x_0, x_1}(t_1 - t_0) \cdots p_{x_{m-1}, x_n}(t_n - t_{m-1}) \checkmark$$

Kaj pa splošni $B \in \mathcal{F}_\tau$? (*) je ekvivalentna:

$$\begin{aligned} &\cancel{P(X_{\tau+t_0} = x_0, \dots, X_{\tau+t_n} = x_n)} P(B | X_{\tau+t_0} = x_0, \dots, X_{\tau+t_n} = x_n) = \\ &= \cancel{P(X_{\tau+t_0} = x_0)} \cdot \cancel{p_{x_0, x_1}(t_1 - t_0) \cdots p_{x_{n-1}, x_n}(t_n - t_{n-1})} P(B | X_{\tau+t_0} = x_0) \end{aligned}$$

Verjetnostni meri $P^{X_{\tau+t_0} = x_0, \dots, X_{\tau+t_n} = x_n}$ in $P^{X_{\tau+t_0} = x_0}$ se ujemata na vseh dogodkih $B = \{X_{s_0} = z_0, \dots, X_{s_m} = z_m\}$. Družina teh dogodkov je zaprta za končne preseke in generira \mathcal{F}_τ . Po enoličnosti verjetnosti (Dynkinovi lemi), se morata lemi ujemati za vse $B \in \mathcal{F}_\tau$.

12. januar 2025

Posledica 4.11: Porazdelitev markovske verige v zveznem času je natančno določena že z začetno porazdelitvijo in polgrupo prehodnih verjetnosti $P(t) = [p_{x,y}(t)]_{x,y \in S}$, $t \in [0, \infty)$.

Definicija: Čas prvega skoku: $J := \inf \{t \geq 0 \mid X_t \neq X_0\} \subseteq [0, \infty]$.

V resnici je vedno $J > 0$, torej $\exists \tau > 0. P(J > \tau) > 0$. Če je $\tilde{P}_x(J > \tau) > 0$, je $(X_{\tau+t})_{t \in [0, \infty)}$ po lastnosti Markova pri $\tilde{P}_x^{J>x}$ spet $P_x(\forall t \in [0, \tau]. X_t = x)$ markovska veriga z istimi prehodnimi verjetnostmi in začetno porazdelitvijo δ_x . Čas prvega skoka v novi verigi je enak $J - \tau$.

Sledi: $\tilde{P}_x^{J>\tau}(J - \tau > \sigma) = \tilde{P}_x(J > \sigma)$.

$$\tilde{P}_x(J > \sigma + \tau \mid J > \tau)$$

$$\frac{\tilde{P}_x(J > \sigma + \tau)}{\tilde{P}_x(J > \tau)}$$

Sledi $\tilde{P}_x(J > \sigma + \tau) = \tilde{P}_x(J > \sigma) \tilde{P}_x(J > \tau)$.

$$\tilde{P}_x(J > 1) = (\tilde{P}_x(J > \frac{1}{n}))^n \quad n \in \mathbb{N}$$

$$\tilde{P}_x(J > \frac{m}{n}) = (\tilde{P}_x(J > 1))^m \quad \text{lahko logaritmiram,}$$

$$\forall t \in [0, \infty) \cap \mathbb{Q} \quad \tilde{P}_x(J > t) = (\tilde{P}_x(J > 1))^t \Rightarrow \tilde{P}_x(J > 1) > 0$$

Ker je $\tau \mapsto \tilde{P}_x(J > \tau)$ z desne zvezna (osnovna lastnost verjetnosti), mora to veljati za vse $t \in [0, \infty)$.

Intenzivnost skoka (jump rate) iz stanja x :

$$\lambda(x) := -\ln \tilde{P}_x(J > 1) \in [0, \infty)$$

Opozka 4.12: Ker je $J > 0$, $\exists \tau > 0. P(J > \tau) > 0$.

Zgoraj smo dokazali:

Irditev 4.13: Čas prvega skoka je pri vsaki meri \tilde{P}_x bodisi porazdeljen eksponentno bodisi skoraj gotovo neskončen.

Definicija: Prehodne verjetnosti skokov (jump transition probabilities)

$$\bar{P}_{x,y} = \begin{cases} \tilde{P}_x^{J<\infty}(X_J = y); & \lambda(x) > 0, \\ 1_{\{x=y\}}; & \lambda(x) = 0. \end{cases}$$

Opozka 4.14: Matrika prehodnih verjetnosti je stočastična ($\forall x, y. P_{x,y} \geq 0. \forall x. \sum_y P_{x,y} = 1$) in velja

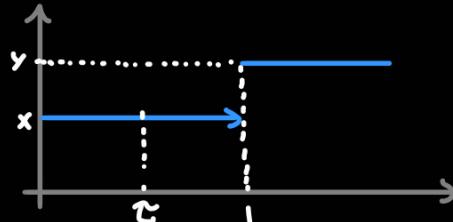
$$P_{x,x} = \begin{cases} 0; & \lambda(x) > 0, \\ 1; & \lambda(x) = 0. \end{cases}$$

Trditev 4.15: Če je $\lambda(x) > 0$, sta slvčajni spremenljivki J in X_j pri $P_x^{J<\infty}$ neodvisni.

Dokaz: $P_x^{\tau < J < \infty}(X_J=y) = P_x^{J < \infty}(X_J=y)$

asimetrična karakterizacija neodvisnosti

$$P_x^{J < \infty}(J > \tau, X_J=y) = P_x^{J < \infty}(J > \tau) P_x^{J < \infty}(X_J=y)$$

Lema 4.16: Naj bo $(X_t)_{t \in [0, \infty)}$; $(P_x)_{x \in S}$ markovska veriga s polgrupo prehodnih verjetnosti $P(t) = [P_{x,y}(t)]_{x,y \in S}$. Naj bo $\lambda(x) > 0$. Pri meri $P_x^{\tau < J < \infty, X_J=y}$ je tedaj $(X_{\tau+t})_{t \in [0, \infty)}$ markovska veriga z začetno porazdelitvijo δ_y in istimi prehodnimi verjetnostmi.

Σ Diracova mera

Dokaz: Dovolj bo za poljubne $0 \leq t_0 \leq \dots \leq t_n \in S$ in $y_0, \dots, y_n \in S$ dokazati:

$$P^{\tau < J < \infty, X_J=y}(X_{\tau+t_0}=y_0, \dots, X_{\tau+t_n}=y_n) = P_y^{J < \infty}(X_{t_0}=y_0, \dots, X_{t_n}=y_n).$$

||

$$P_{y_0, y_1}(t_0) P_{y_1, y_2}(t_1 - t_0) \cdots P_{y_{n-1}, y_n}(t_n - t_{n-1})$$

$$\begin{aligned} P_x^{J < \infty}(\forall t \in [0, \tau]. X_t=x, X_\tau=y, X_{\tau+t_0}=y_0, \dots, X_{\tau+t_n}=y_n) &= \\ &= P_x^{J < \infty}(\forall t \in [0, \tau]. X_t=x, X_\tau=y) p_{y_0, y_1}(t_0) p_{y_1, y_2}(t_1 - t_0) \cdots p_{y_{n-1}, y_n}(t_n - t_{n-1}) \end{aligned}$$

Naj bo $N \in \mathbb{N}_0$.

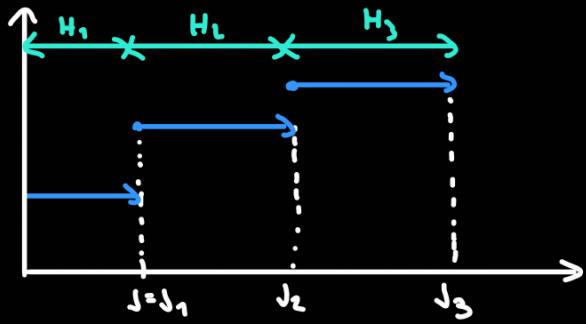

$$\begin{aligned} \sum_{m=0}^{\infty} P_x(k=0, 1, \dots, \lfloor \tau \cdot 2^N \rfloor : X_{k \cdot 2^{-N}}=x, k=\lfloor \tau \cdot 2^N \rfloor + 1, \dots, \lfloor \tau \cdot 2^N \rfloor + m, X_{k \cdot 2^{-N}}=x, \\ X_{\lfloor \tau \cdot 2^N \rfloor + m+1}=y, X_{\lfloor \tau \cdot 2^N \rfloor + m+1+t_0}=y_0, \dots, X_{\lfloor \tau \cdot 2^N \rfloor + m+1+t_n}=y_n) & \text{"diskretizacija"} \\ &= \sum_{m=0}^{\infty} (p_{x,x}(2^{-N}))^{\lfloor \tau \cdot 2^N \rfloor + m} \cdot p_{x,y}(2^{-N}) p_{y_0, y_1}(t_0) \cdot p_{y_1, y_2}(t_1 - t_0) \cdots p_{y_{n-1}, y_n}(t_n - t_{n-1}) \end{aligned}$$

$$= \sum_{m=0}^{\infty} P_x(k=0, 1, \dots, L\tau \cdot 2^m] : X_{k \cdot 2^{-m}} = x; k = L\tau \cdot 2^m + 1, \dots, L\tau \cdot 2^m + m : X_{k \cdot 2^{-m}} = x, \\ X_{L\tau \cdot 2^m + m+1} = y) \cdot p_{y_0, y_1}(t_0) \cdot p_{y_1, y_2}(t_1 - t_0) \cdots p_{y_{n-1}, y_n}(t_n - t_{n-1})$$

V limiti, ko gre $N \rightarrow \infty$, zaradi desne zveznosti prvi izraz konvergira proti levi strani, zadnji izraz pa proti desni strani želene identitete. (To je ideja dokaza.) \square

Nasledki: Nadaljevanje brez dokazov.

$J_0 = 0 \leq J_1 \leq J_2 \leq J_3 \dots$ časi skokov

H_1, H_2, \dots časi bivanj/zadrževanj

H ... holding times

$\lambda(x_0), \lambda(x_1), \dots, \lambda(x_{n-1}) > 0 :$

$$P(H_1 > \tau_1, X_{J_1} = x_1, \dots, H_n > \tau_n, X_{J_n} = x_n)$$

$$e^{-\lambda(x_0)} \bar{p}_{x_0, x_1} \cdot e^{-\lambda(x_1)} \bar{p}_{x_1, x_2} \cdots e^{-\lambda(x_{n-1})} \bar{p}_{x_{n-1}, x_n}$$

Če definiramo vpeto skočno verigo $\bar{X}_0 := X_0, \bar{X}_1 = X_{J_1}, \dots$; kar je $J_i = \infty$, pa naj bo $\bar{X}_i = \bar{X}_{i-1}$.

Velja tudi

$$P_{x_0}(H_1 > \tau_1, \bar{X}_1 = x_1, \dots, H_n > \tau_n, \bar{X}_n = x_n) = e^{-\lambda(x_0)} \bar{p}_{x_0, x_1} \cdots e^{-\lambda(x_{n-1})} \bar{p}_{x_{n-1}, x_n}$$

Sledi, da je $\bar{X}_0, \bar{X}_1, \dots$ markovska veriga v diskretnem času, ki ima pri P_{x_0} začetno porazdelitev δ_{x_0} . Poleg tega pa so pogojno na $\bar{X}_1 = x_1, \dots, \bar{X}_n = x_n$ časi zadrževanja H_1, \dots, H_n neodvisni s $H_k \sim \text{Exp}(\lambda(x_{k-1}))$ za $k=1, 2, \dots, n$. Ob dogovoru, da je $T \sim \text{Exp}(0) \Leftrightarrow P(T=\infty)=1$.

Pod določenimi pogoji, npr. če je stanj končna mnogo, velja:

$$\lim_{h \rightarrow 0} \frac{P(X_h=y) - \mathbf{1}(x=y)}{h} = q_{x,y} := \begin{cases} \lambda(x) \cdot \bar{p}_{x,y}; & x \neq y \\ -\lambda(x) \sum_{z \in S, z \neq x} \bar{p}_{x,z}; & y = z \end{cases}$$

Matriki $Q = [q_{x,y}]_{x,y}$ pravimo infinitesimalni generator verige.

$$\text{Velja še: } \frac{d}{dt} P(t) = P(t) Q = Q P(t).$$

Če je stanje končno mnogo, je kar $P(t) = \exp(tQ)$.

Porazdelitev procesa je torej enolično določena že z začetno porazdelitvijo in generatorjem.